

1969. III. 29. 21.15 D. /6/ Petőfi *Ryalió*

Pesterzsébet kulturális hagyományai.

- Dr. Szalay György jegyzete.

- 101 évvel ezelőtt a Pesttől délre elterülő homokon 300.- Ft. egységáron ingatlant parcelláztak. A terület egykor a Grassalkovichoké, majd Sina báróé lett, de 1868-ban már egy harmadik tulajdona, egy belga bankház megbízottja mérte a földet. Az árverés résztvevői ismert írók, és közéleti személyiségek voltak, köztük Jékai Mór is vásárolt egy sovány parcellát. Ezzel az aktussal indult meg az élet a pesterzsébeti tájon, ami előtt volt, a legendák ködébe vész. Dózsa parasztjairól regélnek. Rákóczi vitézeit említik a krónikák, és a legenda és történelem határmesgyőjén már egy Török Flóris nevű századosról is szólnak, aki sokadmagával harcolt Kossuth vitézei között. A százados emlékét egy utca őrzi Pesterzsébet észak déli irányban. A felparcellázott földeken egyre-másra épültek a házak, egy évvel az árverés után már 80 ház emelkedett, és 1970-ben a község is megalakult. A két egymással összeépült telep nevében bizarr módon mutatta, hogy a magyar kebelben a habsburg lojalitás és a honfibanat mily zavartalanul megfér egymás mellett ezekben az időkben. A földtelepülés a királynő engedélyével Erzsébetfalva nevet nyerte, míg a másikat Kossuthfalvára keresztelték. Erzsébetfalva 1897-ben nagyközség lett, 2 év múlva Erzsébetfalvának több, mint kétszer annyi lakója volt, mint Soroksár anyaközségnek. Szám szerint 15.732 lélek. Vasut és villamos kötötte össze a fővárossal, közvágóhidja, villanytelepe, és

1905-ben új községháza épült. Alakult a táj, változtak az emberek. A dombokat lehordták, helyükön gyárak füstöltek, és az előző években az elvesztett falut visszasíró kisiparosok kishivatalnokok, kiskereskedők népesítették be az Erzsébeti tájat, úgy most a század első évtizedében, az Erzsébeten, és Pest környéken egymás hegyén-hátán emelkedő gyárak fogadták magukba a falvak helisoni lakosságát. A falu kilátástalan nyomorából megszökött paraszti szegénység, és a város köregetegéből didergő lélekkel menekülő kisemberek, a nagyváros perifériáján a kert-, és magántulajdon illúziójában összetalálkoztak. A nagyipari munkások a század első évtizedében Erzsébetfalva lakosságának már 80 %-át tették ki, mivel a községben igazi nagyüzem alig volt, a munkások a Soroksári uti fegyvergyárba, a kiscesti Hoffherr Schranzba, a Hungária Kénsavgyárba, a Csepeli Weiss Manfréd gyárba jártak dolgozni. Erzsébetfalva szinte csak a hálólhelyük volt. Ezeknek a munkásoknak viszontagságos életéről emlékezik a közülük való költő Tamási Lajos. Hajnal 5-kor a jeges szél pirosra marta a szemük, fázósan mentek, dideregve. Fázósan jöttek délután keveredve, és keseredve. Pontosan ilyen volt apám. A község rohamtempóban fejlődött, 1910-ben már 30.870-re emelkedett lakóinak száma. Iskola, kultúra a nagy falu első évtizedében volt-e? Volt, de csak annyi, amennyi a külváros fiát megillkette, elsősorban elemi iskolák. Az első közülük 1874-ben az Erzsébet utcában, a mai Ady Endre utcában keletkezett, de tornatermet csak 34 évvel később kapott. 1901-

ben nyitotta meg kapuit a Kálmán utcai, és még ugyanebben az évben a mai Onodi utcai elemi. 1899-ben alapították a Pöltenberg utcai állami elemi iskolát. Pesterzsébet legnépesebb, és legnagyobb elemi iskolája volt ez, bérházban kezdte működését. 1906-ban a Baross utca kap elemit, amely 1928-ban ugyancsak bérházban működik. Testvére a nyomorúságban a Vörösmarty utcai elemi, amely 1917-ben nyílt meg, és hozzá hasonlóan, 1928-ig élt albérletben. Pesterzsébet, amely ekkor már város, Pestszenterzsébet néven dél felé terjeszkedik, és Pacsirta telep nevű új városrészszel gyarapodik. A telep gyermekei számára nyitják meg 1910-ben 713 tanulóval a Török Flóris utcai iskolát. Egy fiú polgárijája is volt Pesterzsébetnek, és egy leány polgárijája is. Közös épületben szorongott a két iskola. Volt a városnak középiskolája is, 1919 október 9-én nyílt meg 86 tanulóval egy első-, és egy második osztállyal. 1921-22-ben lett Kossuth Lajos főgimnázium, és 1925-ben érettségiztek először diákjai. Az erzsébeti társadalmi élet a gombamódra szaporodó egyesületekben pezsgett, Nagy Dezső várostörténész 20-nál több ilyen egyesületet sorol fel a pesterzsébeti munkásotthonról szóló tanulmányában. Operettek, népszínműveket játszottak, népszerű előadásokat tartottak ezek az egyesületek. Polgárok alapították, és jobb híjján egy ideig a munkások is ezeket látogatták. Alapjában véve harcos, és kulturára szomjas volt ez a munkásság. Öntudatukat, és vágyaikat tömör szépséggel fejezi ki Pesterzsébet másik költője, Földeák

János. Aki csufot üz a köváros fiából, kinyitjuk szemét, ha még nem látott. Nem a belvárosért sóvárog szemehünk, mert nem irigyelünk mi betont, vagy aszfaltot, egyszer kilépünk majd mi is a sárból, ahogy annyi kemény proletár szétrajzott Budapestünk minden külvárosából. 1917-ben sztrájk tört ki a fegyvergyárban, a munkások követeléseit, a gyárnak végül is teljesítenie kellett, a kiharcolt munkabér tekintélyes részéből a fegyvergyár munkásai megvásárolták egy ügyvéd-től annak Csillag utcai telkét. Itt alkult meg a pesterzsébeti vasmunkás otthon, az utcától nyert becenevén, a Csili. Az első időkben csak könnyű szórakoztató darabokat adtak elő, amikor megalakult a munkás műkedvelő társaságok országos szövetsége, Gagyovszky Emil, és Tiborc Zsigmond irányításával attól kezdve a Csiliben szervezett, és rendszeres oktatás, ismeretterjesztés kezdődött. A Csili volt a városrész mozgalmi élet központja. Itt működött a Szociáldemokrata Párt helyi szervezete, még a községi-, és biróválasztások is itt zajlottak le. A Csiliben talált otthonra, a már régebben működő pesterzsébeti általános munkás dalkör, amely jövőre ünnepli majd 70 éves fennállását. Ennek a dalkörnek műsorában ma is nagy számmal szerepelnek régi mozgalmi kórusművek, és indulók. 1944 március 19-e után a Csili is a nyilasok kezébe került. A felszabadulás után szinte első létesítményként építették újjá a pesterzsébeti munkások a Csilit, szebbre, nagyobbra építették, mint amilyen előtte volt. 1948-ban nyitották meg. Ma a Csili Pesterzsébeten művelődési központ. Emellett bizonyít elsősorban is-

meretterjesztő előadásainak fejlődése. A Csiliben filmklub is működik, amely nemcsak szórakoztat, hanem filmesztétikára is nevel. A klub tagjainak száma 900-on felül van, a Csiliben kapott helyet a dolgozók gimnáziuma, ahol délelőttönként 9 osztályban tanítanak. A Csili vezetősége kémiai szakkört bocsájt az iskola rendelkezésére, irodalmi színpaddal segíti az irodalomtörténeti előadásokat. A kerület szocialista brigádjai mint második otthonukat keresi fel a vasmunkás otthont. Ország-világ látogatások, muzeum látogatások, nagyszerű filmbemutatók vonzzák ide a szocialista brigádokat, és ha kedvük tartja, még brigádértekezleteket is tarthatnak a Csili fehér asztalánál. A Csili büszkesége, az Astra báb-együttes, ma holnap világhíresség. A kesztyűs báltól kezdve a zsinóron mozgatható bábukig, minden technikát felhasználnak. 1968-ban a békéscsabai nemzetközi bábfesztiválon 7 nemzet részvevői közül megnyerték az első díjat. 1968-ban a kerületi üzemi munkások gyermekeinek 12 előadást tartottak. Megfordultak Székesfehérváron, Ozdón, a budapesti Vörös Csillag Traktorgyárban, az Egyesült Villamosgép-, és Kábelgyárban, és sok más helyen. Összesen 38 előadással. 1926-ban alakult meg a pesterzsébeti városi könyvtár, a könyvtár a 30-as évek folyamán alig néhány száz pengőből tudott csak könyveket vásárolni, 1949 óta a volt városi könyvtár, a fővárosi Szabó Ervin könyvtár hálózathoz tartozik. 6.500 könyvvel nyílt ujonnan, amelyből csak ezer kötet könyv volt régi, 1951 végére a könyvtárnak már 2520 olvasó-

ja volt, és 12.126 könyve. 1960-ban pedig 21.376 könyve. Ma körülbelül 50 ezer kötet könyvvel rendelkezik a könyvtár, amely 1968-ban 4 ezer kötettel gyarapodott. A Szabó Ervin könyvtár hálózat pesterzsébeti részlegét 1967-ben már 6.118 olvasó kereste fel rendszeresen. 1954-ben alakult meg a pesterzsébeti muzeum, néhány lelkes amatőr gyűjtőxx kezdeményezéséből. Kiállításai a városrész jelentős társadalmi eseményei közé tartoznak. Városthörténeti képzőművészeti politikai jellegű kiállítások váltogatták egymást az elmúlt években. Pesterzsébet híven őrzí ma is munkás hagyományait, a középiskolába jelentkezők 51 %-os munkás arányával a legmagasabb Budapesten. Fokozatosan eltűnnek a városképből a régi földszintes házak, maga a Csili is kopottas lesz ebben az új környezetben. Új emeletes házak emelkednek ki a földből, más régiek helyén. A Szabó Ervin könyvtár gyermek részlegét is meg kellett szüntetni a szanálás miatt, a felnőtt könyvtár is kis helyiségben szorong most. Két pesterzsébeti mozi bezárja kapuit, és nem tudják, hogy az új épületekben majd egyhamar újra megnyílnak-e. Több lakás kell Pesterzsébeten is, és csak helyeselhetjük, hogy erőteljes roham indul a Pacsirta-telep, a Szabó-telep, és Pesterzsébet más elhanyagolt pontja ellen, de vigyázni kell arra, hogy a meglévő ne szenvedje meg az építést.

- - - - -

Dr. Szalay György jegyzetét olvastuk fel Pesterzsébet kulturális hagyományairól.